

ویژگی‌های خانواده صالح از دیدگاه قرآن و حدیث

سید خلیل‌الله روحانی^۱ | امان‌الله الهی^۲

چکیده

خانواده مهم بین رکن نهاد جامعه و اثرگذارترین نهاد تربیتی در جوامع اسلامی به شمار می‌آید؛ به گونه‌ای که می‌تواند منشأ تحول فردی و اجتماعی و رشد ارزش‌های انسانی در میان اعضای آن باشد. قرآن کریم و روایات برای داشتن خانواده صالح ویژگی‌های ممتاز و نمونه‌های بسیار آموزنده از پدران و مادران نمونه را به ما معرفی کرده است. والدین و زوجین در اداره این نهاد مهم، باید به این ویژگی‌ها و نمونه‌های بیشتر توجه کنند و از دستورات و سبک زندگی و تربیتی خود و همه اعضای خانواده، بهره‌گیرند تا بتوانند با عبور از مسیر درست، به سمت تکامل، سعادت و تقرب الهی دست یابند. در این پژوهش، از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و از نوع کتابخانه‌ای استفاده شده که منبع اصلی آن قرآن کریم و احادیث است. این تحقیق با هدف بررسی و برجسته‌سازی شاخصه‌های رفتاری مشترک بین زوجین، از منظر قرآن کریم و روایات تدوین شده است.

کلیدواژه‌ها: خانواده، خانواده صالح، ویژگی‌های رفتاری، قرآن، زوجین

۱. ماستری روانشناسی تربیتی، جامعه المصطفی العالمیه، مشهد، ایران.

۲. دانشجوی دکترای قرآن و علوم، گرایش روانشناسی، جامعه المصطفی العالمیه، مشهد، ایران.

alhyamanallh3@gmail.com

مقدمه

از منظر آیات و روایات، خانواده محبوب‌ترین بنای اجتماعی کوچک است که ابتدا با ازدواج و خواندن عقد مرد و زن تشکیل می‌شود. دو نفر که بنا است در تکامل معنوی و رشد مادی یکدیگر مشارکت کنند و به تعبیر قرآن کریم، هر یک بسان لباس کمبود و آلودگی دیگری را حفظ کند و در صورت نقصان، در اوج محبت و مودت آن را جبران نمایند. قرآن کریم به یکی از مهم‌ترین مباحث خانواده، ویژگی‌های رفتاری در خانواده را با واژگانی زیبا چنین بیان می‌فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (روم: ۲۱) از نشانه‌های خدا آن است که برای شما همسرانی از جنس خودتان آفرید تا بدیشان آرام گیرید و میان شما دوستی و مهربانی نهاد. هرآینه در این کار برای مردمی که بیندیشند».

این بیان قرآن است که فلسفه ازدواج را بیان می‌کند؛ اما به‌راستی چرا در بین اکثر خانواده‌ها چنین آرامش و مودتی احساس نمی‌شود؟ ما در این مقاله، در پی جواب این سؤال و بیان ویژگی‌های رفتاری زوجین در خانواده هستیم. از این‌رو ابتدا به بررسی چند کلمه مهم و کلیدی، پیرامون این مسئله می‌پردازیم و سپس به توضیح خانواده صالح و مواردی که رعایت آن‌ها در زندگی مشترک، مورد نیاز است و موجب موفقیت و سعادت بیشتر افراد خانواده می‌گردد، می‌پردازیم و در انتها به بیان اینکه ازدواج و تشکیل خانواده به سبک خانواده صالح، موجب آرامش روحی و روانی انسان می‌شود خواهیم پرداخت.

۱. مفهوم شناسی

۱-۱. خانواده

خانواده در لغت به معانی مختلف، از جمله خاندان، دودمان و تبار آمده است. (دهخدا، ۱۳۷۷: واژه خانواده) خانواده در یک دید کلی، این‌گونه تعریف می‌شود: «خانواده نهادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن، شکل می‌گیرد و با تولیدمثل، توسعه

می‌یابد، بر اساس آن جامعه بشریت تکامل می‌یابد که برای تأسیس و تحکیم آن اسلام و قرآن دستوراتی دارد تا این نهاد در معرض فروپاشی قرار نگیرد».

برای خانواده تعاریف گوناگون دیگری نیز ارائه شده است که عموماً به همان تعریف فوق برمی‌گردد. مثلاً تعریف دیگری که گفته شده این است که: «خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم‌خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به‌عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می‌آورند و در واحد خاص زندگی می‌کنند». (قنادان، ۱۳۷۵: ۱۴۸) یا گفته شده: «خانواده گروهی از افراد است که از طریق خون، ازدواج یا فرزندخواندگی به هم پیوند خورده‌اند و کارکرد اجتماعی اصلی آن‌ها تولیدمثل است». (ساروخانی، ۱۳۸۰: ۱۳۵) سازمان ملل متحد در سال (۱۹۹۴م) که آمار جمعیت کشورها را مشخص می‌کرد، خانواده را چنین تعریف کرد: «خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفره‌ای اطلاق می‌شود که با هم زندگی می‌کنند، درآمد مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا ازدواج، با هم نسبت دارند. در یک خانواده ممکن است یک یا چند خانواده زندگی کنند، تمام خانوارها، هم خانواده نیستند». (نجاریان، ۱۳۷۵: ۱۹) از میان این تعاریف، یک مفهوم مشترک می‌توان به دست آورد که برگشت تمام تعاریف به آن باشد و آن این است که بگوییم: خانواده پیوند عمیق و پایدار جسمی و روحی چند نفر برای زیستن در فضای واحد است؛ یعنی بدون تحقق این پیوند، خانواده معنایی ندارد. قوام و پایداری این بنا به میزان پیوند اعضای آن بستگی دارد. بنابراین برای پیشرفت و کارایی یک خانواده خوب، لازم است به تحکیم پیوند و روابط اعضای خانواده توجه شود.

۱-۲. زوجین

تشبیه زوج و از نظر لغت به معنای جفت در مقابل فرد و عبارت است از دو چیز همراه و قرین، چه مماثل باشند، مانند دو چشم و دو گوش و چه متضاد باشند مانند شب و روز. در مواردی معنای زوج در مقابل فرد به شرط داشتن قرین به کار رفته است که براین اساس به هر یک از زن و شوهر زوج و به هردوی آن‌ها زوجین اطلاق می‌شود.

(مصطفی و دیگران، ۱۳۷۷: ۴۰۵) یکی از ویژگی‌های رفتاری خانواده صالح، نحوه روابط بین زوجین است. زوجین در خانواده صالح، باید ویژگی‌های رفتاری مطلوب را که مطابق تعالیم اسلامی است، داشته باشند که برخی از آن‌ها به‌طور مشترک بین زوجین تعریف شده است و برخی به‌طور خاص بر عهده هر یکی از آن‌ها است.

۱-۳. خانواده صالح

خانواده صالح خانواده‌ای است که اعضای آن از خطرپذیری در حد معقول هراسی ندارند. نشاط، سرزندگی، محبت و علاقه در بین اعضای خانواده صالح زیاد است. تعارضات بین اعضای آن کهنه و عمیق و برخوردها شدید و غضب‌آلود نیست. دخالت غیرمنطقی افراد خانواده در کارهای یکدیگر بسیار کم است. افراد خانواده برای هم احترام قائل هستند، می‌توانند با آسودگی خاطر، مسائل زندگی خود را حل و فصل کنند و آزادانه با هم درد دل کنند. در نهایت خانواده صالح، خانواده‌ای را گویند که ویژگی‌های یک انسان صالح را با توجه به آیات و روایات و علوم روان‌شناسی تربیتی، دارای شخصیت سالم باشند.

۲. سبک زندگی خانواده صالح

خانواده صالح در زندگی دارای سبک و شیوه‌ای خاص و متمایز از دیگران است. زن و شوهر در چنین خانواده‌ای، برگرفته از سبک و روش مبانی اسلامی است و به پیامبر اکرم (ص) و امامان معصوم (ع) اقتدا می‌کنند. ساده و به‌دور از تجملات است و از اسراف و تبذیر در امور زندگی، اجتناب می‌کنند. زندگی‌شان بر پایه تقوا و عمل صالح استوار است؛ یعنی برای به دست آوردن چیزی در جهت رفاه و آسایش خود و خانواده‌اش از مال حرام شدیداً پرهیز می‌کنند و حساب سال خمسی دارند و مقداری از مال و اموال خود را به مستمندان و نیازمندان می‌دهند. به‌طور کلی دنیا و زندگی مادی دنیوی و سایر متعلقات او را اسیر خود نمی‌کند و سبک زندگی آن‌ها در جهت تأمین سعادت دنیا و آخرت است. نگرش خانواده صالح نسبت به دنیا، طبق فرموده امام علی (ع) فرمودند: «لِنَعْمَ دَارٌ مَنْ لَمْ يَرْضَ بِهَا دَارًا وَ مَحَلٌّ مَنْ لَمْ يَوْطَنْهَا؛ دنیا چه سرای

نیکویی است برای کسی که آن را خانه همیشگی خویش نداند و چه جایگاه خوبی است برای کسی که آن را وطن خود قرار ندهد». (نهج البلاغه، خ ۲۲۳)

رسول خدا^(ص) در خانواده‌شان، با همسر و فرزند با محبت رفتار می‌نمود؛ یعنی اساس رفتارشان محبت بود و توصیه می‌فرمودند: «خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي؛ بهترین شما کسی است که با خانواده‌اش بهترین باشد و من بهترین شمایم نسبت به خانواده‌ام». (پاینده، ۱۳۸۲: ۴۷۲) یکی از نکاتی که از این حدیث استفاده می‌شود این است که اگر کسی می‌خواهد آن حضرت را به‌عنوان الگو و اسوه انتخاب کند و به ایشان اقتدا نماید، باید به خانواده‌اش اهمیت داده و با آنان به خوبی رفتار نماید و در غیر این صورت، فرد نمی‌تواند بگوید و یا ادعا کند که من در زندگی به پیامبر گرامی اسلام^(ص) و امامان معصوم^(ع) اقتدا کردم.

۳. ویژگی‌های خانواده صالح

۳-۱. رعایت احترام متقابل

مهم‌ترین ویژگی رفتاری که نشان دهنده حسن روابط بین زوجین می‌شود، رعایت احترام متقابل است که این ویژگی رفتاری مشترک بین زوجین است. در خانواده صالح، زوجین به شخصیت یکدیگر احترام می‌گذارند، زوجه در خانواده صالح می‌داند که در همه حالات باید به همسرش احترام بگذارد و خود را مطیع وی قرار دهد. طبق روایات معصومین^(ع) یک زن با ایمان می‌داند که پیامبر اکرم^(ص) در خصوص رعایت احترام شوهر و اطاعت‌پذیری، آن‌قدر سفارش کرده که زن‌ها سؤال کردند، آیا در برابر شوهرمان باید سجده کنیم؟ (ر.ک. نوری، ۱۴۰۸، ۱۴: ۲۳۷)

مرد مؤمن هم در خانواده صالح به وظایف خویش آگاه است و می‌داند که حفظ کرامت انسانی و رعایت احترام همسرش بسیار مورد اهمیت است و می‌داند که همسرش خدمتکار او نیست که هر کاری را بدون درنگ انجام دهد. طبق آداب و دستورات دینی، مرد حق ندارد حتی دستورشستن لباس‌های خود را به او بدهد. اگر همسرش کارهای خانه را انجام می‌دهد، از جهت لطف و احسان است و برای رفاه

حال و آسایش همسر و فرزندانش نهایت سعی و تلاش را می‌کند. در باب رعایت احترام زن، همین قدر بس که نباید اسم او را ناقص بگوید حتی اگر در ظاهر ناراحت باشد؛ زیرا عدم رضایت قلبی و باطنی وی آثار و عواقب بدی خواهد داشت. بنابراین زوجین در هر صورت مخصوصاً در حضور اعضای خانواده یا دیگران، موظف هستند که احترام یکدیگر را حفظ کنند.

۳-۲. خوش خلقی متقابل

دومین ویژگی رفتاری مشترک زوجین در خانواده صالح، خوش اخلاقی است. زوجین در خلوت و جلوت با گفتار و ادبیات کلامی متین و زیبا با یکدیگر صحبت می‌کنند و همواره با لب متبسم و گشاده‌رویی همدیگر را ملاقات می‌کنند. لذا در هر شرایطی از کنایه و زخم‌زبان و تندی در برا همدیگر، اجتناب می‌کنند. در بعضی از خانواده‌ها، یکی از زوجین این ویژگی رفتاری خوب را دارد. در این گونه موارد روایات و تعالیم اسلامی، طرف دیگر را به صبر و بردباری دعوت نموده است.

اگر در خانواده‌ای مرد خوش اخلاق باشد و زن بداخلاق و مرد در برابر بداخلاقی همسرش صبر می‌کند، روایتی از حضرت علی^(ع) نقل شده است، فرمودند: «أَلَا وَمَنْ صَبَرَ عَلَى خُلُقِ امْرَأَةٍ سَيَتَّهِ الخُلُقِ وَاحْتَسَبَ فِي ذَلِكَ الْأَجْرَ أَعْطَاهُ اللَّهُ ثَوَابَ الشَّاكِرِينَ؛ آگاه باشید که هر کس بر اخلاق زن بداخلاق، شکیبایی ورزد و مزد این کار را از خدا بخواهد، خداوند ثواب سپاس‌گزاران را به او عطا می‌کند». (ری‌شهری، ۱۳۹۰، ۵: ۴۷۴)

همچنین در حدیث آمده که اگر زنی بر بد خلقی شوهرش شکیبایی پیشه کند، پاداش حضرت آسیه^(س) به او داده می‌شود. «مَنْ صَبَرَتْ عَلَى سُوءِ خُلُقِ زَوْجِهَا أَعْطَاهَا مِثْلَ (ثَوَابِ) آسِيَةِ بِنْتِ مُزَاحِمٍ». (ری‌شهری، ۱۳۸۶، ۵: ۱۰۲)

با توجه به اهمیت این ویژگی رفتاری مهم، باید زوجین برای انتخاب همسر از همان ابتدای زندگی مشترک، دقت می‌کند که شریک زندگی او دارای این صفات حسنه باشد. در روایتی از پیامبر اکرم^(ص) زن زیبا اما در خانواده‌ای که ویژگی‌های خانواده صالح را ندارد، به گیاه سبزی که در مزبله روییده است تشبیه فرمودند،

به همین دلیل یکی از مهم‌ترین معیارها برای انتخاب همسر دارا بودن ویژگی‌های خانواده صالح است از جمله، اصالت خانوادگی، ایمان و تدین و اخلاق خوب است. (کلینی، ۱۳۷۹، ۵: ۳۳۲)

در خانواده صالح زوجین به‌خوبی می‌دانند که هر یک نسبت به هم حقوقی دارند که موظف هستند آن‌ها را رعایت کنند و رعایت آن را یک امر مقدس دینی می‌دانند؛ به‌طوری که برای هر یک از زوجین که وظیفه و تکلیف خود را به‌درستی انجام دهند، در حکم جهاد در راه خدا است. به‌عنوان نمونه یکی از حقوق زن و فرزندان در خانواده که بر عهده مرد یا پدر است، پرداخت نفقه آن‌ها و کسب درآمد از راه حلال است. امام صادق^(ع) فرمودند: «الْكَادُّ عَلَى عِيَالِهِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ؛ کسی برای امرار معاش خانواده خود زحمت می‌کشد، مثل مجاهد در راه خدا است». (کلینی، ۱۳۷۹، ۵: ۸۸). در روایتی از امام سجاد^(ع) فرمودند: «این‌که با چند درهم به بازار بروم تا با آن‌ها برای خانواده‌ام که هوس مقداری گوشت کرده‌اند، گوشت بخرم نزد من، محبوب‌تر از آن است که بنده‌ای را آزاد کنم». (کلینی، ۱۳۷۹، ۴: ۱۲)

درباره حقوقی که مرد بر زنش دارد، در روایتی از پیامبر اکرم^(ص) آمده است که فرمود: «جِهَادُ الْمَرْأَةِ حُسْنَ التَّبَعْلِ؛ جهاد زن، نیکو شوهرداری کردن است». (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴: ۶۰)

۳-۳. مدارای متقابل

یکی دیگر از ویژگی‌های رفتاری مشترک زن و شوهر در خانواده صالح، مدارا کردن با یکدیگر است. زن و مرد مؤمن متقابلاً اهل مدارا هستند؛ همان‌طوری که در جامعه با مردم مدارا و سازش می‌کنند، به‌طریق‌اولی در محیط مقدس خانواده، زوجین باید نسبت به یکدیگر اهل مدارا و سازش باشند. در روایتی از امیرالمؤمنین حضرت علی^(ع) آمده است: «وَأَعْلَمُ أَنَّ رَأْسَ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ عِزُّ وَجَلُّ مُدَارَاةِ النَّاسِ؛ بدان که بعد از ایمان به خدا، مدارا کردن با مردم حیاتی‌ترین جزء عقل است». (میانجی، ۱۴۲۶، ۲: ۲۰۸)

۳-۴. همکاری متقابل

یکی دیگر از ویژگی‌های رفتاری مشترک خانواده صالح، کمک و همکاری در انجام کارهای منزل است. درست است که کارهای بیرون از خانه وظیفه مرد است و کارهای داخل خانه، وظیفه خانم خانه، ولی در یک خانواده صالح بر اساس آموزه‌های دینی، زوجین سعی می‌کنند با کمک و همکاری یکدیگر کارها و امور زندگی را انجام دهند، به‌عنوان نمونه مرد وقتی وارد منزل می‌شود تمام مشکلات و گرفتاری‌های کاری و شخصی خود را با خود به محیط خانواده همراه نمی‌کند و در کارهای خانم گاهی به او کمک می‌کند. این سیره اهل بیت^(ع) است؛ چنانکه در روایتی از پیامبر اکرم^(ص) خطاب به امام علی^(ع) آمده است: «یا علی به خانواده خود خدمت نمی‌کند، مگر انسان راست‌گویا شهید یا مردی که خداوند خیر دنیا و آخرت را برای او بخواهد». (الشعیری السبزواری، ۱۴۱۴: ۲۷۶) زن هم علاوه بر انجام کارهای خانه می‌تواند با همسرش همکاری متقابل داشته باشد. به‌عنوان نمونه اگر همسرش قصد مطالعه دارد، باید شرایط مناسب را برای وی فراهم کند یا اگر همسرش خسته از کار به منزل آمده، شرایط استراحت و آرامش را برای وی تأمین نماید.

۳-۵. مودّت و رحمت متقابل

یکی از ویژگی‌های رفتاری خانواده صالح این است که زوجین با بینش اسلامی و قرآنی، نسبت به همدیگر مودت و رحمت دارند که بسیار فراتر از محبت است. این مودت موهبت ویژه و مستقل خداوند است که به آنان اهدا شده است. چنانکه قرآن کریم می‌فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ»؛ و از نشانه‌های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید، و در میانتان مودت و رحمت قرار داد؛ در این نشانه‌هایی است برای گروهی که تفکر می‌کنند». (روم: ۲۱)

برخی از دانشمندان حوزه خانواده می‌گویند، عشق روح خانواده است و خانه به‌راستی، آشیانه عشق است. برای اثبات مدعای خویش استمداد گرفته‌اند از این آیه شریفه قرآن کریم که خداوند متعال می‌فرماید: «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ

وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا». (اعراف: ۱۸۹) لذا معتقدند که یکی از اصول و مبنای روابط اجتماع درون خانواده، دوستی، تفاهم و همکاری متقابل است که با نیروی عشق آمیخته شده است. نفس واحده در آیه شریفه، گویای این حقیقت است که نهاد خانواده ظرف رویش روح و جان، هر یک از اعضای خانواده می شود، رستگاری و بالندگی زوجین تا رسیدن به اوج بالندگی (کمال انسانی) است؛ یعنی نه مرد به تنهایی کامل است و می تواند به کمال برسد، نه زن. مگر با همگرایی و در کنار یکدیگر بودن است که می توانند راه کمال و سعادت و آرامش را در نهاد مقدس خانواده فراهم نمایند. (شریف، ۱۳۸۶: ۱۶۵) بنابراین اگر در محیط یک خانواده این حس محبت و همکاری و دوستی و تفاهم متقابل وجود داشته باشد، این ویژگی رفتاری خانواده می تواند در تربیت فرزندان مؤثر باشد و این آثار مثبت در جامعه هم نمایان خواهد شد.

۳-۶. احترام به والدین

یکی از مهم ترین شاخصه های رفتاری خانواده صالح، موضوع نیکی و اطاعت از والدین است که در آیات و روایات به اهمیت و جایگاه والای آن اشاره شده است. نیکی و احسان در حق والدین به عنوان یک عامل مهمی در استحکام نظام خانواده و موفقیت در نیازهای مادی و معنوی محسوب شده است. در مقابل عدم احسان به والدین، سبب سست شدن بنیان نظام خانواده و ظلمات و تباهی در دنیا و آخرت خواهد شد.

خداوند می فرماید: «وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفٌّ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا؛ پروردگارت مقرر داشت که جز او را نپرستید و به پدر و مادر خود نیکی کنید. اگر یکی از آن دو یا هر دو نزد تو به پیری رسیدند، به آنان اف نگوی و آنان را از خود مران و با آنان سنجیده و بزرگوارانه سخن بگو». (اسراء: ۲۳) در این آیه شریفه اهمیت و جایگاه والدین به صراحت بیان شده است؛ زیرا خداوند متعال اطاعت از آن ها را در ردیف اطاعت از خود ذکر کرده است.

بنابراین موضوع نیکی و احسان به والدین در بین اعضای خانواده صالح، اهمیت و جایگاه والایی دارد و فرزندان به‌خوبی از این امر مهم آگاه هستند و تا آخرین زمان حیات و حتی بعد از حیات والدین، باز هم خود را موظف می‌دانند که در حق آن‌ها نیکی کنند و هرگز در قبال رسیدگی به آنان، کوتاهی نکنند.

۷-۳. اهمیت تربیت و حقوق فرزند در خانواده صالح

از ویژگی‌های مهم رفتاری مشترک بین زوجین در خانواده صالح، تربیت فرزند است. داشتن فرزند صالح، یکی از نعمت‌های بزرگ الهی در زندگی است و کسانی که از نعمت چنین فرزندی محرومند، از نظر روحی-روانی احساس عاطفی خوبی ندارند، هرچند که همسر و دوستان و آشنایان و فامیل زیادی داشته باشند، ولی آن‌ها هرگز جای خالی فرزند را در محیط خانه پر نخواهند کرد؛ اما نگرش و نوع رفتار خانواده صالح در مورد داشتن فرزند و نیز تربیت صحیح آن‌ها برگرفته از متون اسلامی است و به جایگاه و ارزش آن واقف هستند. در متون و منابع روایی آمده است که فرزند صالح برای والدین گلی است از گل‌های بهشت. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «إِنَّ الْوَلَدَ الصَّالِحَ رِيحَانَةٌ مِنْ رِيَاحِينَ الْجَنَّةِ». (کلینی، ۱۳۷۹، ۶: ۳)

در روایتی دیگر از پیامبر اکرم (ص) نقل شده است: «إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ وَعِلْمٍ يَنْتَفَعُ بِهِ وَوَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ». (دیلمی، ۱۳۷۷، ۱: ۳۴) فرزند صالحی که بعد از رحلت والدین در حق آن‌ها دعا می‌کند، به‌عنوان صدقه جاریه است. صدقه برای زمانی که پرونده اعمال انسان بسته می‌شود و جز باقیات و صالحات چیزی آن پرونده را باز نگه نمی‌دارد و همچنان پرونده اعمال پدر و مادری که از دنیا رفته، جاری است؛ زیرا از آن‌ها فرزند صالحی مانده که با اعمال نیک و عبادت و بندگی خداوند متعال، پاداش و ثوابی برایشان هدیه داده می‌شود.

به همین جهت والدین برای داشتن فرزند صالح و تربیت او همواره تمام سعی و تلاش خود را به نحو احسن انجام می‌دهند و آن‌ها را با تعالیم و آموزه‌های دینی و اسلامی آشنا می‌کنند. حضرت پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «إِنَّهُ نَظَرَ إِلَى بَعْضِ الْأَطْفَالِ فَقَالَ: وَيْلٌ لَوْلَادِ آخِرِ الزَّمَانِ مِنْ آبَائِهِمْ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ آبَائِهِمُ الْمُشْرِكِينَ؟ فَقَالَ

لا، مِنْ آبَائِهِمُ الْمُؤْمِنِينَ لَا يُعَلِّمُونَهُمْ شَيْئاً مِنَ الْفَرَائِضِ وَإِذَا تَعَلَّمُوا أَوْلَادَهُمْ مَنَعُوهُمْ وَ رَضَوْا عَنْهُمْ بِعَرَضٍ يَسِيرٍ مِنَ الدُّنْيَا فَإِنَّا مِنْهُمْ بَرِيءٌ وَهُمْ مِنِّي بُرَاءٌ؛ به برخی کودکان ، نگاه کرد و فرمود: وای بر کودکان آخر زمان از دست پدرانشان. گفته شد ای پیامبر خدا! از پدران مشرکشان؟ فرمود: نه. از پدران مؤمنشان که چیزی از واجبات را به آنان نمی‌آموزند و چون فرزندان‌شان، خود بیاموزند، آنان را باز می‌دارند و نسبت به آنان از [داشتن] چیز اندکی از دنیا راضی می‌شوند. من از آنان بیزارم و آنان از من بیزارند». (نوری، ۱۴۰۸، ۲: ۶۲۵)

ولی چنین ویژگی‌های رفتاری و نگرش در خانواده‌های غیر اسلامی وجود ندارد و بعضاً فقط تولیدمثل یا فقط ارضای شهوات جنسی مورد هدف آن‌ها است. لذا خود را در برابر تربیت صحیح دینی فرزندان‌شان مسئول نمی‌دانند؛ اما در خانواده صالح والدین حقوق فرزندان را به خوبی می‌شناسند و به درستی و به موقع عمل می‌کنند. از جمله عمل کردن به این روایات پیامبر اکرم (ص) از حقوق فرزند بر پدرش این سه چیز را می‌داند: «یک نام نیکو برای او انتخاب کند، به او سواد بیاموزد، هرگاه به سن بلوغ رسید، او را همسر دهد». (طبرسی، بی‌تا، ۱: ۴۷۴)

۳-۸. صلۀ رحم

یکی از ویژگی‌های مهم رفتاری خانواده صالح، صلۀ رحم است که در آیات و روایات بسیار مورد تأکید و توجه است. روایات صلۀ رحم را مهم‌ترین عامل استحکام روابط خانوادگی و تحکیم پیوندهای خویشاوندی می‌داند. در برخی از آیات، در ردیف پرستش و عبودیت خداوند متعال ذکر شده است. «وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً؛ بترسید از آن خدایی که به نام او از یکدیگر درخواست می‌کنید و درباره ارحام کوتاهی نکنید، همانا خداوند مراقب شما است». (نساء: ۱) پیامبر اکرم (ص) در اهمیت و جایگاه صلۀ رحم فرمودند: «به آنان که حاضرند و آنان که غایب هستند و آنان که از صلب‌های مردان و رحم‌های زنان تا روز قیامت به دنیا می‌آیند سفارش می‌کنم که صلۀ رحم نمایند، گرچه مستلزم پیمودن یک سال راه باشد، زیرا صلۀ رحم از مسائل مهم دین است». (مجلسی، ۱۴۰۳، ۷۴: ۳۱)

۴. ازدواج به سبک خانواده صالح عامل آرامش

قرآن کریم یکی از آثار و فواید ازدواج را رسیدن به آرامش می‌داند و با صراحت بیان فرموده است: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً». (روم: ۲۱) از آیه شریفه برداشت می‌شود که خلقت زن و مرد با هم متفاوت است و زن و مرد هر دو در کنار هم مکمل همدیگر هستند. بنابراین با ازدواج هر دو تا حدودی به یک آرامش خواهند رسید؛ اما اینکه چرا همه انسان‌ها با ازدواج به آرامش کامل نمی‌رسند؟ سرّ آن رعایت همین مواردی است که خانواده صالح را از غیر آن متمایز می‌نماید؛ زیرا در خانواده صالح، هر یک از زوجین با رفتار درست و مناسب و برگرفته از تعالیم اسلامی سعی می‌کند موجب استحکام کانون گرم خانواده و آرامش اعضای آن باشد.

در ذیل آیه ۱۲ سوره روم، در تفسیر ثعلبی آمده است، مردی خدمت پیامبر اکرم (ص) آمد و گفت: «ای پیامبر خدا از کاری در شگفتم و به‌راستی هم که شگفت‌آور است، مردی با زنی ازدواج می‌کند که هرگز، نه او آن زن را دیده و نه آن زن، او را؛ اما همین‌که ازدواج صورت می‌گیرد و مرد، وارد بر زن می‌شود، با یکدیگر همدم می‌شوند و هیچ‌چیز برای آن دو، دوست‌داشتنی‌تر از چیز دیگری نیست. پیامبر اکرم (ص) فرمود: خداوند متعال، میان شما مهر و دوستی قرارداد». (ثعلبی، بی‌تا، ۷: ۲۹۹) این یعنی مهر و محبت میان زوجین، موهبت خاص الهی است که ستونی می‌شود برای استوار نگهداشتن بنای زندگی مشترک.

بنابراین یکی از اهداف مهم ازدواج، رسیدن به آرامش است و زوجین و حتی فرزندان، با ویژگی‌های رفتاری مناسب که از مبانی دینی آموخته‌اند، باید به این آرامش برسند.

نتیجه‌گیری

خانواده، مهم‌ترین بنای اجتماعی است که زن و شوهر آن را تشکیل می‌دهند. بر اساس پژوهش انجام‌شده ویژگی‌های رفتاری در خانواده صالح، این نتیجه به دست

می‌آید که خانواده‌ای که با معیارهای اسلامی انطباق دارد، خانواده صالح و کارآمد است. ملاک انتخاب برای داشتن خانواده کارآمد و صالح، برخورداری از ویژگی‌ها و ارزش‌های اسلامی است که در این پژوهش بدان اشاره شده است. رعایت و احترام متقابل، خوش‌رویی با همدیگر، مدارا و رعایت حقوق یکدیگر و تربیت فرزند از ویژگی‌های مهم رفتاری مشترک بین زوجین در خانواده صالح است. صله‌رحم که در آیات و روایات بسیار مورد تأکید و توجه است، از دیگر ویژگی‌های خانواده صالح است. سبک زندگی خانواده صالح، متمایز از دیگران است. زوجین در چنین خانواده‌هایی، برگرفته از سبک و روش و مبانی اسلامی، می‌اندیشند و عمل می‌کنند که سیره پیامبر اکرم^(ص) و امامان معصوم^(ع)، به‌دوراز تجملات و بر اساس تقوا و عمل صالح پایه‌گذاری شده است.

فهرست منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۴۰۴ق) *تحف العقول عن آل الرسول (ص)*، (تحقیق: علی اکبر غفاری)، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۲. احمدی میانجی، علی، (۱۴۲۶ق) *مکاتیب الأئمة علیهم السلام*، (تحقیق و تصحیح: مجتبی فرجی)، قم: دار الحديث.
۳. پاینده، ابوالقاسم، (۱۳۸۲)، *نهج الفصاحه*، تهران: دنیای دانش.
۴. ثعلبی احمد بن محمد (بی تا) *الکشف و البیان فی تفسیر القرآن*، بی جا: بی نا.
۵. دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷)، *لغت نامه دهخدا*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۶. دیلمی، حسن بن محمد، (۱۳۷۷)، *ارشاد القلوب*، (ترجمه: رضایی، سید عبدالحسین)، تهران: نشر اسلامی.
۷. ساروخانی، باقر، (۱۳۸۰)، *دائرة المعارف علوم اجتماعی*، تهران: نشر کیهان.
۸. شریف، علی، (۱۳۸۶)، *حقوق خانواده*،
۹. الشعیری السبزواری، محمد بن محمد (۱۴۱۴ق)، *جامع الاخبار*، بیروت: مؤسسة آل البيت لإحياء التراث.
۱۰. طبرسی، فضل بن حسن (بی تا)، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۱۱. قنادان، منصور، (۱۳۷۵)، *جامعه شناسی مفاهیم کلیدی*، تهران: آوای نور.
۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۷۹)، *اصول کافی*، تهران: دفتر مطالعات و تاریخ و معارف اسلامی.
۱۳. مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ق)، *بحار الانوار*، بیروت: موسسه انوماء.
۱۴. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۹۰)، *دانشنامه قرآن و حدیث ۳*، قم: دار الحديث.

۱۵. محمدی ری‌شهری، محمد، (۱۳۸۶)، *میزان الحکمه*، قم: دار الحدیث.
۱۶. مصطفی، ابراهیم و دیگران (۱۳۷۷)، *معجم الوسیط*، قم: موسسه الصادق للطباعة و النشر.
۱۷. نجاریان، فرزانه، (۱۳۷۵)، *عوامل مؤثر در کارایی خانواده*، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه آزاد اسلامی.
۱۸. نوری، میرزا حسین محدث (۱۴۰۸ق)، *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، بیروت: مؤسسة آل‌البیت لإحياء التراث.